Egy lelkész portréja – Mezei József szolgálata az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezetben

Evangélikusok Dunakeszin és Alagon

Mezei József evangélikus lelkész kiemelkedő alakja Dunakeszi és Alag evangélikus gyülekezetének. Az ekkor Újpesthez tartozó szórvány élén eltöltött mintegy húsz évnyi lelkipásztori munka (1932-1951) sok gyümölcsöt hozott a közösség életében: a különböző korosztályok számára rendszeresen működő csoportok alakultak, számos program és előadás, erősítette a tagok összetartozását, de a fellendülést leginkább az 1939-re felépült templom mutatta, amely azóta is szolgálja Dunakeszi és Alag evangélikus egyházközségét. Az Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban EOL) őrzi Mezei József hagyatéki iratanyagát, amely a korábban megjelent helytörténeti munkák és a szemtanúk visszaemlékezésein túl további információkat biztosít a lelkipásztor munkájával és a településünkön élő evangélikusok történetével kapcsolatban. E tanulmány elsősorban az EOL-ban fellelhető dokumentumokra építve kíván teljesebb képet nyújtani a gyülekezet mindennapjairól, valamint Mezei József életének fontosabb állomásairól. A hagyatéki anyag azt tükrözi, hogy az Újpesten eltöltött időszak a lelkész pályafutásának legfontosabb állomása volt. A magánlevelezéseken túl több irat fennmaradt az egyházközség igazgatásával kapcsolatban is, melyek szintén a fiókegyházért végzett áldozatos munkájáról tesznek tanúbizonyságot. Az éves lelkészi beszámolók között megtalálható egy egyházlátogatási jegyzőkönyv, melynek elején egy hosszabb összefoglaló olvasható az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezet történetéről, melyet a templomépítés történetéhez csatolt.

E forrás szerint Dunakeszi és Alag területén evangélikusok jelenlétéről legkorábban a török hódoltságból való felszabadulás utáni évtizedektől beszélhetünk. Bár nem kizárt, hogy korábban már eljutottak ide a reformáció tanai, a török pusztítás folyamán az elnéptelenedés minden bizonnyal magával sodorta ennek nyomait. A XVIII-XIX. században a dunakeszi evangélikus lakosok kapcsolatban állhattak a szomszédos Fóttal[1], ami Dunakeszivel ellentétben protestáns – nagyobb részt református, kisebb részt evangélikus – többséggel bírt, viszont életükről nem sok információ maradt fenn. Az bizonyos, hogy helyzetüket ekkor állami szinten a III. Károly által 1731-ben és 1734-ben kiadott Carolina Resolutiók szabályozták. A rendeletekben megerősítették az 1681-es soproni országgyűlés 25. és 26. törvénycikkeit, amelyek a protestánsok szabad és nyilvános vallásgyakorlását továbbra is

[1] Evangélikus Országos Levéltár (=EOL), Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 1. o.

megyénként 2-2 előre kijelölt helyen (ún. artikuláris helyen) engedélyezték. Az 1734-es rendelet másfelől megengedőbb volt, mivel lehetővé tette külön az evangélikusoknak és a reformátusoknak, hogy négy-négy egyházkerületet állítsanak fel, élükön a szuperintendánssal, ami a két protestáns felekezetnek önállóbb szerveződést biztosított. Emellett egy adott területen meghatározó volt a földesúr egyes felekezetekhez való viszonyulása is. A XIX. század végi és XX. század eleji fóti egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján a XVIII. században az evangélikus Bohus család idején az evangélikus gyülekezet szabadon működött. Bár a Carolina Resolutio értelmében – mivel Fót nem számított artikuláris helynek – templomot nem építhettek, a földesúr azonban a törvények ellenére engedte az urasági kastélyban az istentiszteletek megtartását. Később a katolikus gróf Fekete család szigorúan vette az állami utasításokat, amelyeknek értelmében császári parancsra Záborszky lelkésznek távoznia kellett, így az önálló fóti gyülekezet átmenetileg megszűnt.[2] Kérdéses, hogy a Fóton bekövetkezett változások mennyire befolyásolhatták az ekkor Dunakeszin élő, feltehetőleg igen kis létszámú evangélikus lakosság helyzetét. Anyagiak szempontjából nézve egy 1882. évi jegyzőkönyv szerint a fóti lelkészség megszűnése után már a dunakeszi és a fóti evangélikusok is a dunakeszi katolikus plébánia felé adóztak[3], míg egy 1930-as jegyzőkönyv alapján a Károlyi család idején[4] kezdték fizetni a párbért a dunakeszi plébániának.[5] Lelkiekben az itt élő lutheránusok előbb a cinkotai, majd 1783-tól a csomádi gyülekezethez tartoztak.[6] Bár II. József türelmi rendelete alapján nagyobb lehetőség nyílt volna a gyülekezet újjászervezésére, Fót mégis csak 1876-ban lett újra önálló anyaegyház Endreffy János lelkész vezetésével, amelyhez a dunakeszi szórvány is csatlakozott. Az önállósodásra pedig sürgető szükség volt, mivel a szlovák nyelvű csomádi egyházközség nem vagy csak nehezen tudta biztosítani az anyanyelvi lelkipásztori szolgálatot a hozzá tartozó nagy kiterjedésű magyar nyelvű területen.[7] Az 1882-ben Pest megyében végzett egyházlátogatásra elkészített fóti

[2] Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, Gyülekezetek látogatása 1930-1940., 91.o. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_13_1930_1940_4D_Gyulekeztek_latogatasa/?pg=0&layout=s) vö: Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, 1880-1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 366. o. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_10_1880_1882_Pest_megyei_egyhm/?pg=0&layout=s)

[3] Uo.: 1880-1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 366. o.

4 1827-től Fót birtokosai

[5] Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, Gyülekezetek látogatása 1930-1940., 92. o.

[6] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 1. o.

[7] Uo., 2. o.

jegyzőkönyv sajnos nem említi meg a dunakeszi evangélikus híveket.[8] Ehelyett az 1880-ban hasonló célból készült csomádi jegyzőkönyvben találjuk meg Dunakeszit fiókegyházként megemlítve, 2 férfi és 4 nő hívővel, melyből 4-en úrvacsorázók, egy fő pedig vegyesházasságban élő.[9] Ebből arra következtethetünk, hogy a Fóthoz való csatlakozás nem közvetlenül a fóti gyülekezet önállósodása után történt, és ez a néhány evangélikus dunakeszi lakos a távolság miatt nem tartott fenn szorosabb kapcsolatot az anyaegyházzal. Változást a századforduló hozott, mikor Alag és Dunakeszi lakossága rohamosan megnőtt, főleg Budapest közelségének, illetve az alagi lovassport fellendülésének köszönhetően, és lélekszámmal együtt az evangélikusok száma is gyarapodott.

Az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezet önállósodása érdekében tett törekvések Szeberényi Lajos fóti lelkész alatt (1891-1922) indultak el. A dunakeszi hívek a rákospalotai gyülekezethez kívántak csatlakozni, és az indok valószínűleg a könnyebb közlekedésben rejlett, mivel vasúton gyorsabb volt eljutni Rákospalotára, mint kocsiúton Fótra. Az átszervezés azonban nem ment zökkenőmentesen. A rákospalotai evangélikus egyház 1912. május 19-én tartott közgyűlése tárgyalta először az átcsatolásra vonatkozó indítványt, de ennek feltételeit később többször újratárgyalják. Végül az 1921. május 29-i közgyűlés határozata értelmében vált Dunakeszi hivatalosan Rákospalota fiókegyházává,[10] és ekkor megválasztották a vezetőtestületet is: Ulreich Nándor felügyelő, Polónyi Gyula gondok, ifj. Greguss Pál jegyző és további hat presbiter személyében. A vezetői testületnek fontos szerepe volt később a gyülekezet önállóságának megőrzésében, mivel hamarosan problémák merültek fel a lelkipásztori gondozás tekintetében. Az 1923. február 23-i presbiteri gyűlésen elhangzott kijelentés szerint hónapok óta nem volt istentisztelet és a gyerekek vallásoktatás nélkül maradtak. Kovácsy Kálmán lelkész a tanító és segédlelkész hiányára hivatkozva inkább azt tanácsolta, hogy a hívek a helybéli református egyházzal egyesüljenek. Ezt a presbitérium egyhangúlag elvetette, mert félő volt, hogy a nagyobb létszámú református gyülekezet végül teljesen magába olvasztja az evangélikusokat. A református lelkész ennek ellenére nagyjából fél-egy éven át végzett bizonyos egyházi funkciókat, amíg ez a gondozás nélküli állapot fennállt. Az 1924. június 22-i közgyűlésen a rákospalotai lelkész ismét kijelentette, hogy nincs ideje kellő segéderő hiányában a fiókegyházzal foglalkozni, ezért forduljanak a pesti

---

[8] Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, 1880-1882. Pest megyei Egyházkerület, Fóti egyházlátogatási jegyzőkönyv

[9] Uo.: 1880-1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 145. o.

10 A csatlakozás pontos menetéről egyelőre nem találtunk pontosabb információkat. A csatlakozás dátumát is egy későbbi, 1926. május 28-én tartott közgyűlés jegyzőkönyve erősíti meg, mely szerint az 1915. évi kerületi közgyűlés 18. pontja határozta el az átcsatolást, de 1921-ben hajtották végre.
Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története i.m., 2. o.

esperességhez, hogy másik anyagyülekezet alá kerüljenek.[11] A kérelem végrehajtása nem váratott magára sokáig: 1924. augusztus 20-én Blatnitzky Pál esperes-lelkész elnöklete alatt az esperesi közgyűlés kimondta, hogy Rákospalota elbocsájtja kötelékéből az alagi-dunakeszi fiókegyházat, majd ideiglenesen megbízták az újpesti lelkészt, hogy az egyik hitoktatója révén lássa el a gondozás nélkül maradt gyülekezetet istentiszteletek és hittanórák megtartásával. Az újpesti egyházközséget ekkori lelkipásztora Geduly Lajos Mezei Józsefet bízta meg ezzel a feladattal.[12]

Mezei József 1885-ben született Mezőberényben német evangélikus családban, édesapja Maleth József[13] napszámos, édesanyja Szavenauer Erzsébet volt. Felsőfokú tanulmányait előbb Kolozsváron kezdte meg, ahol bölcsészkaron szerzett diplomát, majd Sopronban tanult evangélikus teológiát. Ez idő alatt ösztöndíjjal a németországi Erlangenben és Rostockban is 1-1 évig teológiai hallgató volt. Az egyetemi szünetben két hónapot töltött Bielefeld mellett a Bodelschwingh-féle speciális intézetben, ahol epilepsziás betegek ápolásával foglalkozott. Az evangélikus lelkészi vizsgák letétele után Várpalotán avatták lelkésszé, majd egy évet a celldömölki gyülekezetben töltött.[14] Innen került Rákospalotára 1913 októberében.[15] Kovácsy Kálmán lelkésszel való munkakapcsolata kezdetben nem volt felhőtlen. 1914-ben panaszt tett a Bányai Egyházkerületnél Kovácsy ellen, mivel egyoldalúan felbontotta segédlelkészi szerződését és megvonta a fizetését. A probléma hátterében húzódó okokra nem derül fény az iratban, de az ügyet a Bányai Egyházkerület elutasította.[16] A két lelkész közötti kapcsolat átmenetileg az I. világháború második felétől megszakadt, mikor Mezei Józsefet tábori szolgálatra hívták be.

1916. május 1-jén honvéd segédlelkésznek nevezték ki a Magyar Királyi Honvédség tartalékállományába.[17] Mezei hagyatékából elsősorban a világháború utolsó éveiben az olasz fronton állomásozó k.u.k. 11. hadtestnél végzett szolgálatába nyerhetünk bepillantást, ahol a katonákhoz hasonlóan szembesülnie kellett a háború szörnyű pusztításával. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében hadosztályonként általában két lelkész szolgált: egy római

[11] Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története i.m., 3. o.
[12] Uo., 4. o.
[13] 1889-ben Mezeire magyarosította saját és gyermekei nevét. (EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, a hagyatéki anyag elején található életrajzi összefoglaló alapján)
[14] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1 (1914-1931.), 1275/1914. Mezei József pályázata a sajógömöri ág.ev. hitvallású magyar egyháznak megüresedett lelkészi állására.
[15] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1 (1914-1931.), 60/1914. Működési bizonyítvány
[16] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1 (1914-1931), 1157/1916.
[17] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, személyes iratok-bizonyítványok, 272/1917. sorszámú hitelesített másolat a kinevezésről.

katolikus és a hadosztály felekezeti arányai szerint egy másik felekezetű.[18] A közös hadseregben az evangélikus tábori lelkészek a bécsi Evangelischer Oberkirchenrat alá tartoztak, de – a református egyházhoz hasonlóan – a lelkészi szolgálat megszervezése akadozott. A protestáns lelkészeknek megbízatásuk után lényegében megszakadt a kapcsolatuk az egyházzal. Nem működött olyan szintű szervezettség, mint amit a római katolikus egyház a tábori püspökség hierarchikus felépítésével meg tudott valósítani. (Az evangélikus egyház esetében csak 1918-tól látta el Kapi Béla püspök a tábori lelkészek felügyeletét.)[19] További problémát jelentett az ún. „lélekhalászat" is. Gyakori panasz volt, hogy a fronton levő katolikus papok, illetve a kórházakban ápolást végző szerzetesnővérek lelkigondozása révén a sebesült protestáns katonák katolikus hitre tértek. Ez szintén összefüggésben van a szervezési problémákkal és ebből fakadóan a protestáns lelkészek alacsony létszámával.[20]

Az éppen száz évvel ezelőtt dúló nagy háború frontjáról hazahozott iratanyagban megtalálhatóak a lelkész által vezetett halotti anyakönyvek, illetve elesett katonák névsorai. A lelkipásztori szolgálat további emlékét őrzik azok a levelek, melyeket Mezei feletteseitől - közöttük elsősorban Taubinger tábori esperestől – kapott. Ezek az iratok további információkat tartalmaznak a lelkész mindennapjairól. A már fent említett problémák ellenére a lelkipásztorok munkájának megsegítése érdekében születtek olyan lépések, melyek a hatékonyabb szolgálat előmozdítását tűzték ki célul. 1918. május 13-án Gries bei Bozen (ma Bolzano városrésze, Olaszország) evangélikus közösségi házában lelkipásztori konferenciát szerveztek a 10. és 11. hadtest lelkészei számára. A találkozó célja a tapasztalatcsere, a különféle szolgálati helyek felekezeti arányának és körülményeinek megvitatása és az igehirdetés elősegítése volt.[21] Később egy szeptember végén kelt összefoglaló rávilágít arra, hogy a tábori lelkészek is nagy mértékben rászorultak a vigasztalásra, és az ilyen közösségi alkalmak során tudtak erőt meríteni a munkájuk végzéséhez. A beszámoló utalást tesz a front mindennapos nehézségeire, melyekkel Mezei Józsefnek is naponta meg kellett küzdenie. Az olaszországi front a világháború végéig véres harcok színtere volt, ami nagy lelki megterhelést jelentett a kimerült hadseregeknek. A terület magashegyi fekvése miatt az összeköttetés fáradságos volt, és a gyülekezet szétszórtsága tovább nehezítette a kapcsolattartást. A lelkigondozás terén további problémát jelentett, hogy a soknemzetiségű

[18] Varga A. József: Katonák – lelkészek, tábori lelkészek, Zrínyi Kiadó, Bp., 2010., 77. o.
[19] Uo., 91-95.
[20] Csohány János: A magyarországi protestáns tábori lelkészet (1835-1918), In: Alföldi társadalom V. köt., Szerk.: Simon Imre, Békéscsaba, 1994., 32. o.
[21] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1. (1914-1931.), 1918. tábori lelkész, 1918. május 7-én kelt meghívó, iktatószám nélkül

Monarchia hadseregében különböző származású katonák harcoltak a hadosztályokban, és nem mindenki kaphatott az anyanyelvét beszélő lelkészt.[22] Az alapvető lelkipásztori munkát a különböző hadiesemények korlátozták. Mezei József egyik levelében értesítette elöljáróját, hogy az istentiszteletek megtartása nappal a védelmi hely hiánya, éjjel az elfoglaltság és az ismétlődő harci járőri tevékenység miatt nem lehetséges. A lelkész sokszor éjszaka látogatta a katonákat, és az ekkor folytatott beszélgetések szolgáltak a csüggedők vigasztalására.[23] A kiemelt ünnepeken fokozott figyelemmel jártak el a pasztorációs szolgálatban. 1918-ban a tábori esperes felhívta minden lelkész figyelmét a reformáció emléknapjának fontosságára, hogy az ünnepet minden hadosztálynál (még a tüzérségnél is) istentisztelettel és úrvacsorával tartsák meg.[24] (1. fénykép)

Az első világháború után Mezei József visszatért Újpestre, ahol néhány évvel később megbízták az alagi-dunakeszi hívek vezetésével. Hamar gondozásába vette a fiókegyházat, és két év elteltével már szorgalmazta a templomépítés gondolatát, mely először az 1926. április 23-i közgyűlésen merült fel. Ezt követően 1926. június 3-án rögzítették, hogy az 5 millió korona pénztári maradványt templomépítésre fordítják.[25] 1930 novemberében dr. Raffay Sándor püspök látogatást tett az újpesti egyházközségben, ahol az alagi-dunakeszi gyülekezet tagjai is részt vettek. A november 9-én tartott ünnepi közgyűlésen az Ulreich Nándor felügyelő vezette küldöttség a püspök támogatását kérte ahhoz a törekvéshez, hogy a 300 főt számláló gyülekezetnek templomot tudjanak építeni.[26]

1931-ben Geduly Lajos halála után Mezei Józsefet választották meg Újpest evangélikus lelkészévé, azonban ezután sem szűnt meg szoros kapcsolata a fiókegyház gyülekezetével. Gondoskodott az istentiszteletek és egyéb alkalmak gyakoribb megszervezéséről a közösség összekovácsolásának érdekében, és a korábbi törekvéseket támogatva kezébe vehette a templomépítés ügyét. Ezt előkészítve gondoskodott az itt lakók szervezettebb lelki gondozásáról. 1932 szeptemberében közgyűlésen bejelentette, hogy a havi egyszeri istentiszteletek számát havi kettőre emeli, továbbá a nagyobb ünnepek első napjaira úrvacsorával egybekötött istentiszteletet rendszeresített. Ugyanekkor figyelmet fordított a

[22] EOL Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1. (1914-1931.), 1918. tábori lelkész, 1918. szeptember 28-án kelt levél, 1. o.
[23] EOL Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1. (1914-1931.), 1918. tábori lelkész, 1918. szeptember 25-én kelt levél
[24] EOL Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1. (1914-1931.), 1918. tábori lelkész, Taubinger tábori esperes 1918. október 15-én kelt levele
[25] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 4. o.
[26] Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, Gyülekezetek látogatása 1930-1940., 191.o.

Kisalagon élő néhány evangélikus lakosra is azzal, hogy helyben megszervezte az istentiszteleteket, kezdetben évi három alkalommal, majd 1938 novemberétől minden hónapban.[27] A hitoktatás az iskolákban zajlott: Alagon, a MÁV műhelytelepen, valamint Dunakeszin a római katolikus népiskolában és a polgári iskolában heti 1-1 órában. 1932-ig a lelkész végezte a nevelést minden intézményben. Ezt követően hitoktatók segítették munkáját: 1932-1935 között Haynal Vilma tanítónő, majd 1935-1936 között Keve Lajos segédlelkész az alagi községi és a dunakeszi katolikus iskolában, 1937-tól pedig Agárdy György kántortanító Alagon és Dunakeszin is, a Műhelytelep kivételével, ahol továbbra is a lelkész tartotta a hitoktatást.[28]

A közösségi élet fellendülését mutatja, hogy már a templomépítést megelőző években egyesületek működtek az evangélikus gyülekezetben. 1932-ben Mezei József szorgalmazására alakult meg az alagi-dunakeszi Nőegylet. Elsősorban estélyek rendezésével és gyűjtések megszervezésével foglalkoztak, melyek nagymértékben gyarapították a templomépítésre szánt pénzügyi alapot és karácsonykor számos szegény családot, főként gyermekeket támogattak ajándékokkal. Szintén a gyülekezet összefogására jött létre 1936-ban a Luther Szövetség[29] helyi szervezete, melynek első elnökének Greguss Pált választották meg. A szövetség elsősorban kulturális téren tevékenykedett, keretei között működött az ifjúsági énekkar, továbbá vallási estélyeket rendeztek, ahol az igehirdetést követően irodalmi összeállításokat, zenés produkciókat hallgathattak meg az érdeklődők.[30] Az 1936. évi lelkészi összefoglaló alapján az adott évben egy evangélikus napot és 10 vallási estélyt is szerveztek főleg gyülekezeti tagok szereplésével. Az énekkar és a gyermek-bibliakör hetente tartott összejövetelt.[31]

1937-ben elindult a gyülekezeti értesítő, amely nem csak Újpesten, hanem a fiókegyházban is olvasható volt. Hatására a lanyhuló templomlátogatás újra megélénkült és mivel a lap mindenkihez eljutott, felébresztette a kevésbé gyakorló hívők érdeklődését is az egyházközség munkája iránt. Mezei József nagy áldásnak nevezte az értesítőt, melyet minden gyülekezetben be kéne vezetni, és főleg a szórványban tenne igazán nagy szolgálatot.[32]

---

[27] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 4. o.
[28] Uo., 6. o.
[29] Kezdetben működött a Luther Szövetségnek ifjúsági tagozata is, de sajnos 1939-től ez a fiókegyházban megszűnt és csak az újpesti anyagyülekezetben működött. (EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1939.év köteg, Lelkész jelentése 1939-ről, 14. o.)
[30] Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története i.m., 7. o.
[31] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz (1931-1950) I/2., Lelkészi jelentés 1936-ról, 8. o.
[32] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz (1931-1950) I/2., Lelkészi jelentés 1937-ról, 1. o.

A templomépítés szükségessége az evangélikus hívek létszáma miatt egyre sürgetőbbé vált. Bár számarányuk Alagon és Dunakeszin a XX. század első felében jelentősen nem változott, a települések lakosságának növekedésével az evangélikus gyülekezet is népesebb lett. Mint láthattuk a XIX. század végén településünk még csupán pár evangélikus lelket számlált, a XX. századtól a beköltözések hatására ez megváltozott. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján Alagon 100 fő (lakosság 5,9%-a), míg Dunakeszin 86 fő (lakosság 2,6%-a) volt evangélikus. Az 1930-ra létszámuk Alag esetében már 161 fő (lakosság 5,3%-a), Dunakeszin 172 fő (lakosság 2,8%-a) volt.[33] Az istentiszteleteket ekkor az alagi iskolában tartották. 1936-ra azonban a gyülekezet már nem férhetett el az iskolai tanteremben, ezért az ifjúsági közösség, az énekkar és sokszor a nőegylet is magánlakásokban volt kénytelen összejönni.[34] Még 1933-ban felmerült az a gondolat, hogy Dunakeszin, a MÁV műhelytelepen is legyen időnként istentisztelet a dunakeszi híveknek, vagy legalább egy imaterem épüljön, de ez nem valósult meg.[35] Az istentiszteletek látogatottsága ebben az időszakban így is példaértékű volt, mivel a hívek a gyülekezeten belül a szomszédos településekre is átjártak. Mezei József az 1938. évi lelkészi összefoglalójában kiemelte, hogy a kisalagi szórványban 45 hívő élt, de az istentiszteleteken mégis ennél többen vannak, mivel a szomszédos települések lakói, sőt még a reformátusok is felkeresték az istentiszteleteket. A kisalagi hívek pedig következetesen részt vettek az alagi istentiszteleten, télen, nyáron, esőben is megtették gyalogosan a hosszú utat, és ugyanez elmondható volt a Dunakeszin és a Révdűlőben élő hívekről is. *„Ezek méltó utódai a hőskorszak üldözött evangélikusainak!”*- zárta le dicsérő gondolatait a lelkész.[36]

Ezért is érthető, hogy a templom helyének kiválasztásakor elsődleges elv volt, hogy fekvése kedvező legyen az alagi és a dunakeszi híveknek egyaránt. Bár Alagon élt több evangélikus, a dunakesziekre való tekintettel mégis elvetették, hogy az új templom Alag belsejében legyen annak ellenére, hogy Ulreich Nándor egyházfelügyelő a saját telkeit engedte volna át részben ingyen, részben kedvező feltételek mellett. A templom első tervezett helye a Dunakeszi Vasútállomás mellett volt, ahol a gyülekezet még 1929-ben vásárolt egy 633 négyszögöl telket. 1936-ban lehetőség nyílt, hogy a Dunakeszit és Alagot összekötő

[33] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 8. o.
[34] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1936.év köteg, Lelkészi jelentés 1936-ról, 8. o.
[35] Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története i.m., 6. o.
[36] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1938.év köteg, Lelkészi jelentés 1938-ról, 8. o.

vasúti felüljáró mellett, a vasútvonal közvetlen közelében fekvő használaton kívüli MÁV telket megvásárolják, azonban erre végül nem került sor egy régebbi terv megvalósulása miatt. E. Issekutz Gyuláné közbenjárása és kapcsolatai révén a Magyar Lovaregylet végül bérbe adta a gyülekezetnek a Horthy Miklós út (mai Fóti út) és Vasút utcai (mai Verseny utca) kereszteződésében fekvő telke egy részét, ami fekvését és megközelíthetőségét tekintve kiváló területnek bizonyult.[37]

A telek megszerzésével párhuzamosan elkezdődött a templom tervrajzának készíttetése. Az egyházközség vezetői tájékozódásképpen több templomot is megtekintettek, melyek közül a szolnokit találták legszebbnek. (2. fénykép) A templom, a hozzá tartozó gyülekezeti ház és lelkészlakás tervének nyilvános pályázaton való meghirdetésére a szűkös anyagi keret miatt nem volt lehetőség. A gyülekezet vezetősége Lehoczky György budapesti mérnököt bízta meg a vázlatok elkészítésével. A kérésnek megfelelően, kis méretű, falusi jellegű templom tervét készítette el, melyet többszöri átdolgozás után a presbitérium 1938. április 3-án elfogadott. Kivitelezőnek több építőt megkerestek, azonban a benyújtott ajánlatokból csak Szabó János újpesti építőmesteré volt teljes. Az építőmester megállapította, hogy a telek fekvése miatt sok földmunkára lenne szükség a megálmodott terv végrehajtására, ami jelentősen emelte volna a költségeket. Szabó János ezért díjmentesen egy új tervet készített, melyben a templom mérete a korábbihoz képest kisebb volt, viszont a gyülekezeti terem a templom alagsorában kapott helyet, ami gazdaságosabb helykihasználást jelentett. A templomról készített vázlatok elnyerték a gyülekezet tetszését és a tervet a közgyűlés 1938. augusztus 7-én elfogadta. Mezei József lelkész személyesen ragadott meg minden alkalmat, hogy az építkezéshez szükséges összeg időben rendelkezésre álljon. Világi és egyházi szervezeteket keresett meg, köztük az egyházkerület ekkori püspöke, Dr. Raffay Sándor 1200 pengővel, a Vallás –és Közoktatási Minisztérium 1200 pengővel, Dunakeszi 580 pengővel és Alag település 400 pengővel támogatta a templomalapot.[38]

Az épületre jellemző neogótikus stílus a két világháború közötti magyar evangélikus templomépítészet meghatározó irányvonala volt. A historizálás széles körű elterjedése összefüggött a XIX. században kialakult építészeti jellemzőkkel, melyeket az eisenachi regulatív (1861.) határozott meg. Eszerint az evangélikus templomépítészetnek vissza kell térnie a középkori hagyományokhoz, tehát a hosszházas-szentélyes, tornyos templomtípushoz. Az irányvonal Magyarországon késve fejtette ki hatását és a hazai protestáns építészettel

[37] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), Az Alag-Dunakeszi evangélikus fiókegyház temploma építésének története, 1-2. o.
[38] Uo., 3-4. o.

ötvözve sokáig uralkodó alapelvnek számított. Hatására főleg neogótikus templomok születtek a XX. század első felének templomépítésben gazdag időszakában.[39]

1938. augusztus 28-án délelőtt ünnepélyes istentiszteletet tartottak a templomtelken, mely után megkezdődtek a munkálatok. Mezei József így emlékezett vissza ezekre a napokra:

„Végre augusztus 28-án, egy szép verőfényes vasárnapon ott állott a hívők serege az anyaegyház intézményeinek vezetőségével, a két község elöljáróságával és a Lovaregylet gondokságával, a fenyvessel szegélyezett tisztáson felállított oltár körül, hogy ünnepélyes istentiszteleten mutassa be hálaadó áldozatát a Seregek Urának, megsegítő kegyelmééért és kérje áldását arra a templomra, amelynek felépítését megkezdhetik azon a megszentelt helyen. És rá két hónapra már állt a templom, ég felé törő három karcsu tornyán az aranykereszttel. Két hónapig ünnepi díszt öltött a lelkünk, s naponkint órákig időztünk ott, nem tudva betelni az örömtől annak látásán, mint emelkedik ki Istennek háza a mélységből és nyulik fel rohamosan szépen, karcsun, könnyedén, kecsesen a magasba. Az egész környéken ünnepi komolyság ömlött el. A járókelők megihletődve állottak meg s a munkások némán, csendben, minden hangoskodás nélkül szorgoskodtak, mint ahogy illik azokhoz, akik tudatában vannak annak, hogy templomot építenek. Akik ott találkoztunk, boldogságtól sugárzó arccal köszöntöttük egymást és segítettünk egymásnak örülni. Felejthetetlen napok, felejthetetlen élmények!”[40]

1939 júliusára már összesen 31 000 pengő került kifizetésre, melynek nagy része a hívek adománya volt. Végül 1939. szeptember 10-én Dr. Raffay Sándor püspök avatta fel az új templomot. A belső berendezés ekkor még nem készült el teljesen: hiányoztak a padok, még nem voltak a toronyban harangok, továbbá a templomtelken is maradt munka a kerítés kialakításával. Ennek ellenére a visszaemlékezésekből látszik, hogy az ünnepélyes alkalomra nagy örömmel gyűltek össze Alag, Dunakeszi és Újpest lakói, hiszen a növekvő létszámú gyülekezet immár méltóbb körülmények között élhette mindennapjait.[41] (3.-4. fénykép)

Mezei József, a lelkipásztor

Az Evangélikus Országos Levéltárban található személyes hagyatéki anyag, magánlevelezések és különösen az éves lelkészi jelentések által jobban megismerhetjük Mezei József személyét, gondolkodását és azokat az elveket, melyek pályafutása főbb

[39] Khähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon (Veszendő templomaink III. sorozat), Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004. 18. o.
[40] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1938.év köteg, Lelkész jelentése 1938-ról, 21. o.
[41] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1939.év köteg, Lelkész jelentése 1939-ről, 18-19. o.

vezérfonalát képezték. Az írásokból kitűnik, hogy nagy hangsúlyt fektetett a gyülekezetekben szerveződő kisközösségekre, melyekkel minden életkorú hívőt igyekezett megszólítani. Szolgálati helyén működtek az evangélikus egyház által létrehozott országos szervezetek csoportjai: a már említett Országos Luther Szövetség és az Ifjúsági Luther Szövetség helyi szervezetei, továbbá a szegények felkarolására működött Nőegylet Újpesten és a fiókgyülekezetben is. Az ifjúság számára a cserkészetben és a lányoknak a leánykörben biztosította a nevelést. Ezek a csoportok sajnos Alagon és Dunakeszin nem valósultak meg. Működött viszont a vasárnapi iskola, amely Újpesten már régóta, az alagi-dunakeszi egyházközségben pedig a templomépítést követően, 1939-től biztosította a tanulók nevelését. Ez az intézmény még a XIX. század közepétől a keresztényszociális gondolkodás jegyében jött létre Johann Heinrich Wichern (1808-1881) német evangélikus teológus kezdeményezésére, aki Hamburgban lelkészjelöltként az 1840-es években indított tanórákat a vallásos nevelés és az elemi ismeretek elmélyítésére, melyek keretében gondoskodott az elhanyagolt gyermekek szociális ellátásáról is.[42] Ebben a szellemiségben Alag-Dunakeszin a lelkésszel való egyeztetés után két nagyobb lánytanuló tartotta meg az órákat, amelyeknek első témája a keresztség szentsége volt. A vasárnapi iskolára Mezei József szerint nagy szükség volt minden egyházközségben, mivel a szórvány jellegből adódóan az itt élő gyerekek különböző iskolákba járnak, ezért nem lehet mindig megoldani a kellőképpen szükséges vallásoktatást. Újpesten ráadásul sok szülő egész nap dolgozott, így a gyermekek nélkülözték a szülő gondoskodást és nevelést.[43] Dunakeszin és Alagon pedig azért hozott különösen nagy fellendülést, mert a vasárnapi iskola után következetesen ottmaradtak a gyerekek a templomban istentiszteleten.[44]

A Nőegylethez kapcsolódóan működött a diakonissza testvér munkája. A diakonissza az anya –és a fiókegyházban is felkereste a híveket, gondozta a szegényeket, kórházakat látogatott és segédkezett a vasárnapi iskolában is.[45] Nagy segítséget jelentett ez a lelkész számára. Sokszor együtt is felkeresték a rászorulókat, betegeket. A személyes, rendszeres és tervszerű találkozásoknak fontos szerepe volt elsősorban Újpesten a gyárakhoz kapcsolódó munkásotthonok környékén, ahol az emberek kevésbé ismerték egymást, mivel a munka miatt sok volt az időszakosan itt tartózkodó. Figyelemre méltó, hogy az evangélikus egyház létszámához mérten mennyire komoly szegénygondozó tevékenységet végzett ezekben az

[42] Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/08.11.html
[43] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1939.év köteg, Az újpesti lelkész jelentése az 1939. évről, 20. o.
[44] Uo., 10. o.
[45] Uo., 14. o.

években. Újpesten 1933-tól zajlott a szegények Magyar Norma[46] szerinti gondozása. A városi szegényházban elszállásolt rászorulók, de más létminimum alatt élők számára is rendszeres segélyezést biztosított az evangélikus gyülekezet. Újpesten 1941-ben 37, 1942-ben pedig 29 evangélikus szegény szorult segítségre, de az állami segély igen alacsony volt (3 fő közülük csupán havi 5 pengőt kapott), ezért az ellátásukhoz szükséges további segítséget az egyházközség teremtette elő. Rendszeresen kaptak bevásárlási könyvet, kenyeret, zsírt, tüzelőt, lakbér segélyt vagy rendes ingyenes lakást. Ebben az évben már a nehéz viszonyokra való tekintettel csak az ágyban fekvő betegek kaphattak tejet és szükség szerint hetipénzt. Nagy nehézséget jelentett a diakonissza testvér szegénygondozó munkájában a jegyrendszer bevezetése, amely igen sok utánajárást kívánt a szegények egyre növekvő száma miatt. Sok nehézséggel kellett megküzdeni a ruhákról való gondoskodásban is, amelyben a Nőegylet nyújtott rendszeres segítséget. A szegénygondozás missziót is jelentett, mivel a bibliaórákra nagy számban jöttek el a segélyezettek, különösen a háború alatt, mikor a nélkülözők száma tovább nőtt.[47]

Mezei József az összefogást szorgalmazta az evangélikus közösségek munkájában, valamint tágabb értelemben a települések lakosságát érintő egyházpolitikai kérdésekben is. Kemény kritikával illette a korban általánosan működő reverzálisok rendszerét[48], amelyben nem csak saját egyháza kárát, hanem szélesebb körben a társadalom vallástalanságának okát látta:

„Éves seb ez minden, s így az egész nemzetnek a testén, amelyet tudatosan gennyesítünk tovább és tovább. Hogy milyen csapás, kár és veszedelem ez, azt csak azok tudják, akik kénytelenek foglalkozni vele. Ez a veszedelem nem abban rejlik, hogy élesen szembeállítja egymással az egyházakat, hogy kigúnyolja, nevetségessé teszi a sokat hangoztatott felekezetközi békét, hogy rontja mindenik egyháznak a statisztikáját, hogy feldúlja a családok békességét és gyűlöletet szít a tagok között, hogy milyen fegyverrel folytatják ezt a szégyenletes lélekvadászatot, hanem abban, hogy templomtól idegeníti el a feleket.

[46] Korábban Egri Norma, 1936-tól Magyar Norma nevet viseli. A szegénygondozás egy formája, amely minden felekezet, a hatóságok és a társadalmi összefogásából született a szegénykérdés megoldására az állam irányítása alatt. 1950-ben szüntették be. (http://lexikon.katolikus.hu/M/Magyar%20Norma.html)

[47] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1942.év köteg , Évi jelentés az 1942. évi újpesti diakonissza munkáról (Földessy Irén), 1942. január 9-i keltezés

[48] Házasságkötés előtt a különböző felekezetű házasulandók írásba foglalt megegyezése a születendő gyermekek vallásáról. Az állam 1895-től tette lehetővé, korábban az 1868-ban hozott jogszabály működött, mely szerint a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk vallását kövessék. Az evangélikusok kezdettől fogva tiltakoztak a reverzális ellen, mivel egyházukat a keresztelések tekintetében hátrányosan érintette a nagyobb létszámú katolikus és református felekezetekkel szemben, ezért az 1868-as törvényhez való visszatérést szorgalmazták.

Általánosan leszögezik azt a tényt, hogy az elegyháziatlanodás erősödőben van, minden vonalon hangoztatják az összefogást ez ellen a közös veszedelem ellen, de nem veszik, vagy nem akarják észrevenni, hogy a reverzalis éppen ennek a veszedelemnek a malmára hajtja a vizet, mert indokolttá teszi a feleknek ezt az érvelését: Inkább úgy határoztunk, hogy nem megyünk egyiknek a templomába sem a két veszekedő egyház közül. (...) Ez ellen a kifogás, ürügy ellen nem lehet érvelnünk, védekeznünk, mert magunk adtuk hozzá a fegyvert, tehát magunk mozdítjuk elő a templom mellőzését."[49]

Elmarasztalta azokat a lelkészeket, akik megtagadták az úrvacsorát azoktól a hívektől, akik reverzálist írtak alá, mivel véleménye szerint ez tovább erősíti az egyháztól való eltávolodást. Megoldásnak a reverzálisok teljes eltörlését szorgalmazta:

„A reverzalisnak erre a legnagyobb veszedelmére még nem mutatott rá senki s az egyházak, amelyek védekezni próbálnak ellene, nem ezért védekeznek és éppen ezért helytelenek is az eszközeik. Eltiltják az egyháza kárára reverzalist adó embert az Úr asztalától, megfosztják egyházpolgári jogainak gyakorlásától, tisztséget nem tölthet be, sőt egyházi adóját sem fogadják el. (...) A bajon csak egyféleképpen lehetne segíteni. Eltörölni a törvényt, bedugni a veszedelem forrását. Ez érdeke minden egyháznak és velük együtt az államnak."[50]

Mezei József írásaiban többször találkozhatunk korát megelőző látásmóddal. Mint láthattuk, bírálta azokat az egyházi gyakorlatokat, melyek eltávolítják a híveket a vallásgyakorlattól és széthúzást eredményeztek. A hitélet megújítására és a vallásgyakorlók számának növelésekor a keresztény felekezetek közös felelősségét hangsúlyozta. A békés együttélés követendő példájaként mutatta be Dunakeszi és Alag mindennapjait az 1938. év lelkészi jelentésében. A két településen – Újpesttel ellentétben – sokkal kevésbé tapasztalt felekezeti és társadalmi elkülönülést. A lelkész örömmel jegyzi meg, hogy *„itt még a régi, boldog idők testvéri szeretetében és egyetértésében élnek az emberek. Kölcsönösen eljárnak egymás társas összejöveteleire, segítik, támogatják egymást, részt vesznek egymás öröméből, de terhéből is."*[51] A kölcsönös támogatás eredményének tartotta a helyi templomépítkezések fellendülését is, mely Dunakeszi és Alag egész lakosságának javára válhatott:

„Az a három csonka templom mutatja, hogy közös a sorsunk, közös a célunk, tehát egymásra vagyunk utalva. Azok a templomok nem azért épülnek s a negyedikre sem azért várunk, hogy elválasszanak bennünket, hanem hogy még jobban összefogjunk Isten és

[49] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1937.év köteg, Lelkész jelentése 1937. évről, 2-3. o.
[50] Uo., 3. o.
[51] 1938. évi lelkészi jelentés i.m. 16. o.

emberszeretetben. A harangok békességről és szeretetről beszélnek majd egymás között. Bár így volna és lenne ez, szerte az országban mindenütt."[52]

Ezt az áhított békét a következő években sajnos egyre kevésbé tapasztalta meg a gyülekezet és az egész ország lakossága. A második világháború alatt mindinkább tapasztalhatóvá vált, hogy az egyébként is szűkös anyagi kerettel bíró egyházközség fenntartási gondokkal küzdött, és nem tudta ellátni a segítségre szorulókat. Már 1939-ben láthatók a válság jelei. Mezei József felhívta az anyagyülekezet és a fiókegyház figyelmét is az egyházi hozzájárulások fizetésére, melyekből gyülekezeti házat vagy szegényotthont lehetne létesíteni. A lelkész nap mint nap fájdalommal szembesült azzal, hogy gyermekük elhelyezését kérő szülőket kellett elküldenie az anyagi források hiánya miatt.[53] Főleg Újpest munkásnegyedeiben okozott gondot a társadalom szélére sodródott fiatalok és utcagyerekek számának növekedése, akiknek a megsegítésére Wichern, hamburgi evangélikus lelkész által létrehozott mintát, a „Rauhen Haus" intézményét kívánta megvalósítani. Ez az intézet menedékként szolgált a nyomorban élő proletárgyermekek számára, akiket az utcáról vagy a veszélyeztető családi környezetből kiemelve kis, családias csoportokban helyes erkölcsi életre és munkára való nevelésben részesítettek.[54] Mezei a környezetében élő, mélyszegénységben élők problémájának megoldására külön lelkész szolgálatba állítását is javasolta, de mindez csak terv maradt, mivel ezt a pénzügyi keret és a személyhiány nem tette lehetővé.[55]

Ezekben az években még mutatkoztak pozitív változások. Az adakozásra való felszólítása a fiókegyházban nagyobb eredményt hozott, mivel az 1941-es lelkészi jelentés szerint a gyülekezet két év alatt vissza tudta fizetni az építkezésből maradt 10.000 pengős tartozást, ami a hívek templomszeretetét mutatja és az adományozó kedv ezután sem csökkent.[56]

A háború alatt Mezei József különösen felhívta a figyelmet a gyülekezet környékén élő nincstelenek helyzetére, nem csupán anyagi, hanem erkölcsi lesüllyedésükre is megoldást keresve. A lelkipásztor támogatta az újpesti bérházakban létesült barakkok felszámolását, ahol a nagycsaládok embertelen körülmények között éltek.[57] A lelkészi beszámolók alapján a gyülekezeti közösségek összefogásából szeretett volna megvalósítani egy evangélikus szeretetotthont az árvák, elhanyagolt gyermekek, idősek és betegek részére. Az előrelépéshez

[52] Uo., 17.
[53] Az újpesti lelkész jelentése az 1939. évről i.m., 23. o.
[54] Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet.http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/08.11.html
[55] Az újpesti lelkész jelentése az 1939. évről i.m. 6. o.
[56] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1941.év köteg , Az újpesti evangélikus lelkész jelentése az 1941. évről 13. o.
[57] Uo., 7. o.

mindenképp egy saját egyházi fenntartású intézményben gondolkodott, mivel a világi vagy más felekezetű szociális intézményekben nem valósulhatott meg az evangélikus tanítás.[58] Mezei József nem csak a saját gyülekezetéhez tartozó családokat biztosította segítségéről, hanem környékén élő más bajbajutottak is fordultak hozzá. A zsidókat érő egyre szigorúbb intézkedések idején az egyházak átkereszteléseket végeztek vagy szükség esetén hamis keresztlevelet állítottak ki keresztény felekezethez való tartozás igazolására. Mezeit is megkeresték 1942-ben áttérési ügyben,[59] 1944-től pedig a lelkészi hivatalhoz fordultak családtagok deportálása kapcsán esetleges információért. Hádl Imre szőnyi munkaszolgálata alatt írt levelet, mivel családjáról nem tudott semmit és azt a hírt kapta, hogy az újpesti zsidókat vallásukra való tekintett nélkül deportálják előbb Békásmegyerre, majd Németországba vagy Lengyelországba. A levél írójának a 24 hónapja tartó munkaszolgálata alatt családjával minden kapcsolata megszakadt, és az elszállítási módjukról kérdezett, hogy vihettek-e magukkal valamit, hol lehetnek most, van-e módjuk levelet írni és evangélikus vallásuk dacára milyen sors várhat rájuk? Egy másik munkaszolgálatos, Krämer Henrik is családja ügyében írt a lelkésznek, hogy az elhurcolt felesége és sógornője számára kérje a segítségét. 1944-ből még két hasonló vonatkozású irat maradt fenn: egy lelkészség által kiadott keresztlevél és egy keresztlevél megküldésére vonatkozó kérelem,[60] amelyekkel a zsidó származású személyek igazolhatták evangélikus vallásukat a megmenekülésük reményében.

A háború alatt tovább folytatódtak a karitatív munkák. Újpesten a gyermekek ellátására az evangélikus lelkész átengedte a gyülekezet tulajdonában levő házban megszervezett gyermekotthonát a Svéd Királyi Vöröskereszt Gyermekvédelmi Osztályának, ahol a gyülekezet lehetőségeihez mérten gondoskodott a vezetőkről és az ellátásról. Az épület 20 gyermek befogadására volt alkalmas.[61]

A gyülekezet helyzete a második világháború után

A háborús pusztítást nem kerülhette el a néhány évvel korábban a lelkes összefogásnak köszönhetően felépült alagi evangélikus templom. Ismeretlen tettesek felfeszítve az ajtókat a templom belsejébe és az alsó terembe hatoltak és kirabolták az épületet: eltűnt a harmónium, 120 db

[58] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1942.év köteg, Az újpesti lelkész évi jelentése az 1942. évről 7. o.
[59] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1944.év köteg, Weisz Pál levele
[60] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1944.év köteg (zsidókérdéssel kapcsolatba hozható iratok)
[61] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1944.év köteg, Az újpesti egyházközség levele a Svéd Kir. Vöröskereszt Kir. Delegátusának

szék, oltárterítők, kályha, asztalok, padok és szekrények.[62] A károkat leszámítva a világháborút követő néhány évben még megmutatkoztak az átmeneti fellendülés jelei. Innen származik az alagi-dunakeszi gyülekezet önállósodásának első gondolata is. Először az 1947-es Bányai Egyházkerületi jegyzőkönyv rögzíti, hogy az alagi-dunakeszi fiókegyházat önálló egyházközségbe szervezzék a Váchoz tartozó alsógödi, felsőgödi és sződligeti fiókegyházakkal. Az irat szerint a gyülekezetek megnövekedett létszáma miatt már az ezt megelőző években is felmerült ez a terv, hiszen a térségben javult a hitélet, nőtt az istentiszteletek látogatottsága és az úrvacsorázók száma is.[63]

Az egyház történetében is 1948. tekinthető a fordulat évének. A keresztény felekezetek ellen fellépő államhatalom betiltott minden egyházi egyesületet, így megszűnt a Nőegylet és a Luther Szövetség, ami fokozatosan az egyházközségi élet széteséséhez és a vallásgyakorlás visszaszorulásához vezetett. Az új rendszerrel szembehelyezkedőket letartóztatták. Bíróság elé állították és eltávolították a Bányai Egyházkerület éléről Ordass Lajos püspököt is. 1948 őszén az állam a protestáns egyházakra kényszerített megállapodás útján kívánta megvalósítani egyházpolitikáját, így az evangélikus egyháznak is az új keretek között kellett megtalálnia lehetőségeit a fennmaradáshoz.

A politikai fordulat Dunakeszin is gyökeres változásokat hozott. 1951-ben Mezei Józsefet koholt vádak alapján menesztették a gyülekezetből és nyugdíjazták. Egyes források szerint 1-2 újpesti egyháztag bevádolta, hogy nem képviseli eléggé a béke ügyét, Döbrentei Károlyné polgármesternő pedig megfenyegette, hogy kitiltja Újpestről, ha nem változtat az igehirdetésén.[64]A levéltári iratok nem bővelkednek információkkal ezzel kapcsolatban. A levelezések alapján valószínűsíthetjük, hogy a gyülekezeten belüli ellentétek és a személyes bosszú is Mezei József felmentéséhez vezetett. Az valószínű, hogy elvei és az ifjúságért végzett áldozatos munkája miatt a kommunista rendszer a lelkipásztort ellenségének tekintette. Nem csak az újpesti tanáccsal került összetűzésbe, hanem Alagon is nem kívánt személy lett. 1951 februárjában az alagi templomhoz ment, hogy az alsó helyiségbe megtartsa a konfirmációs felkészítést az iskolai tanórák után, hogy ne ütközzön a gyerekek iskolai elfoglaltságával. A templomnál azonban már várta az alagi iskola igazgatónője, Jobbágy Pálné, aki feljelentéssel fenyegette meg a lelkészt, mivel hivatalosan az iskolában megtartott hittanórákon kívül minden más vallásoktatás tilos volt.[65]

Mezei magánlevelei között a sok üdvözlőlap mellett egy durva hangnemben megfogalmazott, személyes sérelmeken alapuló levelet is találunk, melyet Sikter László újpesti segédlelkész írt 1952-

[62] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1944.év köteg, Jegyzőkönyvi kivonat az alag-dunakeszi evangélikus fiókegyház 1946. október 6-iki közgyűléséről.
[63] Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Evangélikus Egyházkerületi Jegyzőkönyvek, Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1947, 12. o.
[64] Solymár Péter: Az újpesti evangélikus egyházközség története. In Újpest 1907-2007. A százéves város, Kossuth Kiadó, Bp., 2007. 171. o.
[65] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, II/2., nyugdíjazással kapcsolatos iratok, 15-1951. sz.

ben. A levél a gyülekezeten belüli ellenségeskedésre utal és megvádolja Mezeit, hogy folyamatosan járta az egyházközségi tagok házait, ahol agitált, rágalmazott és Siktert kommunistának állította be. A levél írója visszautasítja ezt, és szerinte a valóságban Mezei nem bírta elviselni, hogy nyugdíjazták és fiatalabbnak kell átadnia a pozícióját, ezért bűnbakot keresett, akit a segédlelkészben talált meg. Az ügy érdekében pedig maga mellé tudta állította a diakonisszát és mintegy 16-18 presbitert, valamint néhány hiszékeny gyülekezeti tagot.[66] Ez a gyalázkodó levél mindenképpen alátámasztja, hogy a gyülekezetet komoly feszültségek tették megosztottá. Erre utal az 1951. május 25-i újpesti evangélikus egyháztanácsi gyűlés elé terjesztett kérelem is, amely indítványozta Sikter László segédlelkész azonnali hatállyal történő áthelyezését, továbbá felszólította Komjáthy Béla hitoktató lelkészt megbízatásának visszaadására. A dokumentum szerint az egyháztanács tagjai foglalkoztak a gyülekezet súlyos erkölcsi és anyagi romlásával, ami odáig fajult, hogy személyi változások is szükségessé váltak. A lelkészek közötti jó viszony onnantól romlott meg, hogy Sikter László és Komjáthy Béla a fizetésük ügyében felsőbb egyházi hatósághoz fordultak, és az egyházközség belügyeire nézve olyan információkat közöltek, hogy a hatóság elrendelte a fegyelmi vizsgálatot. Ez pedig rombolta a lelkipásztor tekintélyét, a híveket megingatta, ezért sokan más felekezeti templomot kezdtek látogatni.[67] A májusi egyháztanácsi ülések után a Bányai Evangélikus Egyházkerület Püspöki Hivatala 1951. június 1-jén írt válaszlevelet, melyben május folyamán küldött jegyzőkönyvek szabálytalanságaira hívták fel az újpesti egyháztanácsosok figyelmét, mivel ezeket nem az előírt módon küldték fel az egyházkerülethez. *„A jegyzőkönyvi kivonatokat, mint az újpesti egyházközség bizonyos tagjainak sorozatosan törvénytelen és provokatív magatartása újabb jeleit irattárunkban elhelyeztem.”* – végződik a Dezséry László püspök által aláírt levél.[68]

A most rendelkezésünkre álló, és itt tárgyalt iratok alapján teljes bizonyossággal nem állapítható meg, hogy Mezei Józsefet konkrétan mely személy vagy személyek vádolták be akár az újpesti tanácsnál, akár a kommunista diktatúrával megegyezésre törekvő Dezséry László bányai egyházkerületi püspöknél vagy más hatóságnál. Az újpesti gyülekezet keretein belül kiéleződő ellentétek minden bizonnyal ismertek voltak, amit az államhatalom kihasznált, hogy a kommunista nézeteket elutasító lelkipásztort eltávolítsa. Az egyházközségen belül tisztséget viselők között sem vádolható konkrét személy a politikai rendszerrel való tudatos kollaborációval, viszont az egyházkerületi hatósághoz való fordulás mindenképpen előkészítette Mezei József felmentését.

Hogy a dunakeszi hívek hogyan viszonyultak ehhez az újpesti esethez, illetve mennyire folytak bele az ügybe, arról egyéb információ nem maradt fenn. Dunakesziről Bohunka Lajos korábbi felügyelő levelezési kapcsolatban állt Mezei Józseffel, és a 1952 nyarán kelt két megmaradt leveléből kis bepillantást nyerhetünk az egyházközség ekkori életébe, mely az egyházüldözés hatására kialakult

[66] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, Magánlevelezés személyenként, üdvözlőlapok, egyéb magánlevelek, 1952., Sikter László levele, Budapest, 1952. június 19.
[67] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, vegyes iratok, Az újpesti evangélikus Egyháztanács 1951. évi május hó 25.-i gyűlése elé
[68] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, vegyes iratok, 639/1951. ikt.sz.

szomorú képpel jellemezhető: a két világháború között fellendülő gyülekezeti élet helyén ekkor már a közösségek nem működhettek, így a hitélet csak az istentiszteletek látogatására korlátozódott. Az itt élők bizalmatlanná váltak egymás iránt, sok volt a rászoruló és a megfigyelések, betiltások miatt semmilyen egyházi vonatkozású közösségi munka nem valósulhatott meg:

„Egyházi életünkben is – lelkiekben – szárazság, kietlen sivatag, szahara. Elégedetlenség, féltékenység, stb. Többet nem akarok erről írni."[69]

„Itt nincs társadalmi élet, mindenki fél és távol tartja magát egyik a másiktól. (...) Megélhetésért mindenki nagy gonddal küzd. A mai körülmények között mind a ketten azt mondhatjuk, hogy van valakink, aki vagy akik részben eltartanak. Siralmas azok helyzete, akik minden támasz nélkül tengetik életüket."[70]

Ezek a sorok alátámasztják, hogy a kommunizmus egyházellenes ideológiája milyen gyorsan fejtette ki romboló hatását a gyülekezetekben. A közösségek állami szintű betiltását követően az emberek féltek önállóan bármilyen szervezett csoportot létrehozni, mivel ez súlyos szankciókat is vonhatott maga után. Másfelől a források rámutatnak arra, hogy milyen nagy összetartó erő rejlik a jól szervezett egyházközségi csoportokban, és egy szórványgyülekezet esetében bizonyíthatóan elősegíti a gyakorló hitélet megmaradását és az egyházhoz való ragaszkodást.

Összefoglalás

Mezei József evangélikus lelkipásztor fennmaradt iratanyaga fontos forrása az újpesti és az alagi-dunakeszi evangélikus egyházközség történetének. Elsősorban az újpesti anyagyülekezet életére vonatkozó információkkal találkozhatunk, viszont az írásokból kitűnik, hogy a lelkész nagy figyelmet szentelt a fiókegyház gondozására is. Főleg az alagi közösség korábbi történetéhez képest szembetűnő a változás, hiszen látható, hogy az egyházközségi csoportok szervezése és a templom építése Mezei József vezetése alatt valósult meg. A közösségi alkalmak lehetővé tették, hogy az itt élők vallásgyakorlata ne csak az istentiszteletek látogatására korlátozódjon, hanem a hétköznapokban is megéljék a keresztény tanítást. Ennek keretében zajlott a gyermeknevelés, a szegénygondozás, betegápolás, a kulturális estek pedig az evangélikus hagyományok terjesztésével elősegítették a művelődést és az egyház gazdag örökségének mélyebb megismerését.

Az éves lelkészi összefoglalók igen tartalmasak és tanúságot tesznek arról, hogy Mezei Józsefnek pályafutása alatt az egyik legfontosabb célja az egyházközségek evangélikus szellemben történő megújítása volt. Nagy fájdalma volt, mikor valamelyik közösség már nem

[69] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, Magánlevelezés személyenként, üdvözlőlapok, egyéb magánlevelek, 1952. Bohunka Lajos levele Dunakesziről, 1952. július 26.
[70] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, Magánlevelezés személyenként, üdvözlőlapok, egyéb magánlevelek, 1952. Bohunka Lajos levele Dunakesziről, 1952. augusztus 18.

tudott „kovász” lenni, tehát nem tudta megszólítani az új tagokat és a régi tagok is lemorzsolódni kezdtek. Főleg az ifjúság kapcsán érzékeltette ezt a problémát, mely kapcsán az iskola hiányát nevezte meg a probléma forrásának. Nem érezte elegendőnek ugyanis a hittanórák tananyagát, emellett egy saját felekezeti iskola biztosított volna igazi táptalajt az ifjúság hitéletének elmélyítésére, hogy a megtanultak a felnövekvő generáció életébe valóban gyökeret verjenek.[71] Lelkészi pályája során határozott véleményt fogalmazott meg az egyházközségben megjelenő problémák kiküszöbölésére, és igyekezett a hatékony működés érdekében minél ösztönzőbben fellépni. Lelkipásztori munkája azonban nem nélkülözte az emberiességet. Láthattuk, hogy külön figyelmet fordított a gyülekezet területén élő nélkülözők, szegény családok és nehézsorsú gyermekek gondozására. A családokat sokszor személyesen kereste fel, és ezzel is ösztönözte őket evangélikus hitük megélésére. Az első világháború alatti frontszolgálata, majd a második világháború során végzett humanitárius tevékenysége egy hitben elkötelezett, áldozatos és emberszerető lelkipásztor képét mutatja az utókornak.

Az újpesti gyülekezetből történő méltatlan elhelyezését követően először Pilisre költözött keresztlányához, majd néhány év múlva Gyenesdiáson tudott lelkipásztori szolgálatot végezni. Élete végén Kistarcsán, az özvegy lelkésznék otthonában kapott szállást. 1967 júliusában hunyt el hosszú betegség után a budapesti Rókus Kórházban. Végakaratának megfelelően Gerendáson temették el családi sírba.[72]

[71] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931-1950), 1939.év köteg, Lelkész jelentése 1939-ról, 15-16. o.
[72] EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. dobozban, Nagybocskai Vilmosné visszaemlékezése, iktatószám nélkül, 4-5. o.

Fényképes melléklet

1.

forrás: EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 3. doboz, Tábori lelkész I. világháború köteg, 1918. olasz front

2.

A mintául szolgáló szolnoki templom (forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Evang%C3%A9likus_templom_(Szolnok)

3.

4.

forrás: EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 3. doboz, Alagi templomszentelés, 1939. köteg

Felhasznált irodalom

Evangélikus Országos Levéltár (EOL), Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai

Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – a Bányai Evangélikus Egyházkerület Egyházlátogatási Jegyzőkönyvei, Gyülekezetek látogatása 1930-1940. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_13_1930_1940_4D_Gyulekeztek_latogatasa/?pg=0&layout=s) (letöltve: 2017. 07. 19.)

Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – a Bányai Evangélikus Egyházkerület Egyházlátogatási Jegyzőkönyvei, Gyülekezetek látogatása 1880-1882., Pest megye L.XXV. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_10_1880_1882_Pest_megyei_egyhm/?pg=0&layout=s) (letöltve: 2017. 07. 19.)

Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Evangélikus Egyházkerületi Jegyzőkönyvek, Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1947. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_1947_11_Pest/?pg=0&layout=s) (letöltve 2017. 07. 19.)

Csohány János: A magyarországi protestáns tábori lelkészet (1835-1918), In: Alföldi társadalom V. köt., Szerk.: Simon Imre, Békéscsaba, 1994.

Karvai Ottóné: Evangélikus templom Dunakeszi 1939-2009. Jubileumi kiadvány, Dunakeszi, 2009.

Khähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon (Veszendő templomaink III. sorozat), Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004.

Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet. http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/08.11.html

Solymár Péter: Az újpesti evangélikus egyházközség története. In Újpest 1907-2007. A százéves város, Kossuth Kiadó, Bp., 2007.

Dr. Varga A. József: Katonák – lelkészek, tábori lelkészek, Zrínyi Kiadó, Bp., 2010.